

12. Масарэнка Ю. духоўны свет героя як суб'екта ў сучаснай маладой беларускай прозе / Ю. Масарэнка // Сучасны гісторыка-культурны працэс: самавызначэнне і самарэалізацыя суб'екта. – Мінск, 2006. – С. 232-235.

13. Сінькова, Л. Старая маргінальная беларушчына ў тэкстах А. Бахарэвіча, М. Мартысевіч і Е. Вежнавец / Л. Сінькова // Беларускае літаратуразнаўства: навук.-метад. зборнік / рэдкал. Л.Д. Сінькова [і інш.] – Мінск: Паркус плюс, 2009. – Вып. 7. – С. 68-75.

Гальго Н. В. (Мінск)

ЭСХАТАЛАГІЧНЫЯ МАТЫВЫ Ў БЕЛАРУСКАЙ ПЕРАКЛАДНОЙ АПОВЕСЦІ “ПАКУТЫ ХРЫСТА”

Тэматыка смерці, Страшнага суда, пекла і раю не была адкрыццём літаратуры і мастацтва позняга Сярэднявечча. Гэты тэматычны комплекс прысутнічаў у хрысціянскай культуры на працягу тысячагоддзяў. Тэматычны рэпертуар эсхаталогіі хрысціянства склаўся даволі рана. У II ст. у сувязі з тым, што згасаюць чаканні хуткага надыходу Царства Божага на зямлі, а надзеі на выратаванне ўсе больш звязваюцца з іншасветам, сярод хрысціян распаўсюджваецца цікавасць да падрабязнага апісання пекла і раю. Узнікаюць пытанні: што адбываецца з душамі памерлых; дзе знаходзяцца прарокі, якія абвясцілі прыход Збавіцеля; ці былі пекла і рай ад пачатку стварэння свету?

Хрысціянская эсхаталогія найбольш яскрава, вобразна і поўна адлюстравана ў Апакаліпсісе, стварэнне якога прыпісваецца апосталу і евангелісту Іаану Багаслову. Але тэкст Апакаліпсіса не даваў адказ на ўсе пытанні вернікаў, бо канцэпцыя раю і пекла не была ў ім дэталёва распрацавана. Эсхаталагічная праблематыка знайшла падрабязнае адлюстраванне ў шматлікіх пазакананічных творах – апокрыфах. Тэма выратавання і ўваскресення чалавецтва закранаецца ў такіх раннехрысціянскіх апакрыфічных тэкстах, як “Узнясенне Ісаі”, “Евангелле Пятра”, “Пасланне апосталаў”, “Запаветы дванаццаці патрыярхаў” і інш., аднак найбольш разгорнута яна пададзена ў другой частцы “Евангелля Нікадзіма”, якая ў навуковых даследаваннях атрымала назву “Сашэсце Хрыста ў пекла” [1, с. 16-26]. Большасцю даследчыкаў тэкст апокрыфа датуецца V ст. (зыходзячы са звестак ва ўступнай частцы помніка) [4, с. 11-12]. У ім апісваецца суд над Ісусам Хрыстом і распавядаецца пра падзеі, якія быццам бы адбыліся пасля смерці Сына Божага.

Асноўны корпус эсхаталагічных твораў у Заходняй Еўропе і Візантыі сфарміраваўся ўжо да пачатку Сярэднявечча. Але актыўнае засваенне апакаліптычных ідэй адбывалася толькі ў перыяды чакання

канца свету, якія мелі каляндарную прадвызначанасць. У такія часы ідэі, якія раней займалі толькі багасловаў, набывалі даступныя для ўспрыняцця формы і пачыналі тыражавацца сярод вернікаў з дапамогай вуснай пропаведзі, твораў выяўленчага мастацтва, кніжных тэкстаў. Да ліку апошніх і адносіцца беларуская перакладная аповесць “Пакуты Хрыста” – выдатны помнік айчыннага пісьменства другой паловы XV ст.

Твор напісаны ў маладаследаваным жанры пасійнай аповесці, якая ў XII–XV стст. атрымала шырокае развіццё ў Заходняй Еўропе⁸. Жанравая спецыфіка абумовіла мазаічную структуру помніка. У аповесці сабраны тэксты (як кананічныя, так і апакрыфічныя), прысвечаныя тэме распяцця, смерці і Уваскрасення Сына Божага. Твор складаецца з чатырох тэкставых блокаў, крыніцамі якіх сталі: 1) невядомая аповесць пра пакуты Збавіцеля; 2) кароткая рэдакцыя “Евангелля Нікадзіма” (“Акты Пілата”); 3) апавяданне “Пакуты Госпада” з “Залатой легенды” Якава Варагінскага; 4) тры перапрацоўкі другой часткі поўнай рэдакцыі “Евангелля Нікадзіма” – “Сашэсце Хрыста ў пекла”. Колькасць літаратурных крыніц помніка дазваляе класіфікаваць яго як “Вялікія пакуты”, абавязковым кампанентам якіх з’яўляўся тэкст “Сашэсця Хрыста ў пекла”.

Гэта адзін з самых старажытных хрысціянскіх апакрыфічных помнікаў, напісаных у жанры апакаліптыкі, пра што сведчаць наступныя структурныя элементы: наяўнасць прароцкага элемента (апавяданне пра Уваскрасенне Збавіцеля і яго Сашэсце ў пекла); прысутнасць антытэзы “дабро – зло” (персаніфікуюцца ў вобразы Ісуса Хрыста і д’ябла); фінальны катарсіс (цудоўнае вызваленне Сынам Божым праайцоў і іншых людзей, якія паверылі ў яго); матыў пакут і смерці Ісуса Хрыста як знакаў ачышчэння; наяўнасць таёмнага гледача – аўтара апакаліптычнага тэксту (сыны Сімяона Богапрыімца – Карын і Ленцый).

Згодна з тэкстам апокрыфа, Карын і Ленцый памерлі незадоўга да Распяцця Збавіцеля і праз некаторы час нечакана з’явіліся ў горадзе Арымафеі. Па просьбе Іосіфа і Нікадзіма яны апісваюць гісторыю свайго ўваскрасення пасля таго, як у пекла сышоў Сын Божы. У сваім

⁸ У Сярэднявеччы існавала два тыпы пасійных аповесцей – “Вялікія пакуты” і “Малыя пакуты”, якія істотна адрозніваліся паміж сабой. У “Вялікіх пакутах” распавядалася пра падзеі, звязаныя з пасійным цыклам, развівалася тэма Уваскрасення Ісуса Хрыста, змяшчаліся звесткі пра лес другарадных евангельскіх персанажаў. “Малыя Пакуты” распавядалі пра падзеі, што прывялі да Распяцця, апісвалі само Распяцце і ахоплівалі падзеі, што адбыліся непасрэдна пасля яго.

апавяданні Карын і Ленцый падкрэсліваюць, што знаходзіліся ў пекле разам з іудзейскімі праведнікамі і прарокамі. Такім чынам, сцвярджалася, што раю першапачаткова не існавала (менавіта гэта пытанне найбольш цікавіла першых хрысціян), толькі ўваскрэслы Ісус Хрыстос робіць рай месцам, дзе знаходзяцца праведнікі, і толькі Сашэсце Сына Божага ў пекла ператварае яго ў месцазнаходжанне д'ябла.

У апокрыфе адлюстраваны іншы падыход да асобы Ісуса Хрыста ў параўнанні з кананічнымі Евангеллямі. Увага чытача акцэнтуюцца на звышнатуральнай сутнасці Збавіцеля. Вобраз Ісуса Хрыста зліваецца тут з вобразам усемагутнага Бога, што характэрна для больш позніх апокрыфаў. Сын Божы сыходзіць у пекла не як чарговая ахвяра, а як пераможца смерці і д'ябла: *“Тогда Избавитель света, Царь славы, ретезь у руце Своей держа, сотоне около шие обвязал а, розвязавши ему руце, из заду ретезь обернул а, навзнав его, у глубокость пекелную вопхнул и рекл: “Ты набывал еси злости а никак не отпочивал ... ныне ты подаю огню вечному”* [3, арк. 29 адв.].

Крыніцай усіх бед і грахоўных учынкаў у апокрыфе выступае д'ябал – галоўны вораг Ісуса Хрыста. У Новым Запавеце гэты вобраз дэталёва не распрацаваны, бо выкананне заветаў Збавіцеля, вера ў яго павінны былі забяспечыць выратаванне прыхільнікаў хрысціянскай веры. Але па меры павелічэння колькасці хрысціян, якія, верагодна, часта парушалі заветы Сына Божага, усе большае значэнне ў хрысціянстве пачынае набываць вера ў інтрыгі д'ябла. У апокрыфе менавіта сатана сцвярджае, што ён падгаварыў іудзеяў распяць Ісуса, хоць гэта не адпавядала тэалагічнай канцэпцыі кананічных Евангелляў: *“Рекл ему сотона: “Я есми Его кусил и люд жидовский против Его есми побудил, бо рогатину есми заострил, жолчь да оцет есми смешал, дерево крижево есми нарядил, а борзо будет смерть Его, а приведу Его к тебе”* [3, арк. 26 адв.].

Пекла ў апокрыфе паказана і як месца, дзе знаходзяцца душы памерлых, і як уладар (верагодна, тут знайшлі адлюстраванне антычныя ўяўленні пра ўладара падземнага царства Аіда). Пекла не ідэнтычнае сатане, не падпарадкоўваецца яму, а спрачаецца з ім. Сашэсце Збавіцеля ў пекла робіць яго месцам знаходжання д'ябла, дзе будуць цярапець пакаранне грэшнікі. Праведнікаў Ісус Хрыстос выводзіць у рай. Пекла не мае дакладнай пабудовы. Вобразы іншасвету мадэлююцца ў творы з дапамогай асобных дэталёў, дзякуючы якім у свядомасці ўзнікаюць абрысы цэлага.

У якасці сцвярджэння праўдзівасці хрысціянскага вучэння пра выкупляльную смерць Збавіцеля ў апокрыфах звычайна

выкарыстоўвалася два тыпы доказаў: 1) натуральныя (пропаведзь апосталаў, моц іх слова, спосаб жыцця хрысціян, іх стойкасць падчас пакаранняў); 2) звышнатуральныя (знакі, вылячэнні, уваскрасенні, цудадзейныя і жудасныя бачанні). Менавіта карціны пакарання грэшнікаў, жах перад інфернальнымі сіламі, а не надзеі на выратаванне з цягам часу сталі асноўным сродкам выхавання хрысціян, што яскрава прасочваецца на прыкладзе тэксту “Сашэсце Хрыста ў пекла”. Чытачы атрымліваюць магчымасць зрокава ўбачыць будучае, фізічна адчуць пакаранні за грахі, душэўныя пакуты і сумненні.

Істотнай асаблівасцю помніка з’яўляецца тэндэнцыя да белетрызацыі апавядання, пра што сведчыць дынамічны сюжэт, насычаны сюжэтнымі падрабязнасцямі. Прасочваецца сістэматычнае разгортванне апавядання за кошт дэталізацыі асобных сцэн, найбольш важкіх з тэалагічнага пункту гледжання. П.Ф. Праабражэнскі, характарызуючы апакрыфічныя евангеллі, пісаў: “Паводле свайго зместу, напоўненага ... падрабязнасцямі і цудамі, і паводле выкладання, даволі штучнага ... яны супрацьстаяць ... прастаце і чыстаце кананічных Евангелляў ...” [2, с. 6]. Менавіта гэта рыса апакрыфічных тэкстаў абумовіла іх шырокае выкарыстанне старажытнымі кніжнікамі пры выкладанні разнастайных падзей біблейскай гісторыі.

Мэтай “Сашэсця Хрыста ў пекла” стала адаптацыя тэарэтычных палажэнняў хрысціянскай эсхаталогіі, ператварэнне іх у сацыяльныя канвенцыі і ўключэнне ў паўсядзённую практыку вернікаў. Тэкст апокрыфа стаў літаратурнай крыніцай многіх арыгінальных твораў сярэднявечнай літаратуры, шмат разоў перапрацоўваўся і перарабляўся старажытнымі кніжнікамі. Вобразна-сімвалічная сістэма твора была настолькі пераканаўчай, што істотна паўплывала на наступнае пісьменства і рэлігійную філасофію хрысціянства. Яго трывалае ўключэнне ў склад пасійных аповесцей, у тым ліку ў беларускую перакладную аповесць “Пакуты Хрыста”, сведчыць пра значнае месца помніка ў шэрагу хрысціянскіх літаратурных тэкстаў.

Літаратура

1. Иларион. Христос – победитель ада: тема сошествия во ад в вост.-христиан. традиции / Иларион. – СПб. : Алетейя, 2001. – 431 с.
2. Памятники древней христианской письменности в русском переводе : в 5 т. / сост. Ириной, епископ Лионский. – М. : Тип. Каткова и К°, 1860–1864. – Т. 1 : Апокрифические сказания о жизни господи Иисуса Христа и пречистой матери. – 1860. – 56 с.
3. Рукописный сборник Российской национальной библиотеки, Q. I, № 391. – [Б.м. : б.и.], [конец XV в.].

4. Сперанский, М.Н. Славянские апокрифические евангелия: общ. обзор / М.Н. Сперанский. – М. : Т-во тип. А.И. Мамонтова, 1895. – 137 с.

Ермакович К. А. (Мінск)

ЭТЫКА-ФІЛАСОФСКІЯ АРЬЕНЦІРЫ ГЕРОЯЎ СУЧАСНАЙ БЕЛАРУСКАЙ ПРОЗЫ Ў ГЕРАІЧНЫХ АБСТАВІНАХ ЖЫЦЦЯ ПАСЛЯ ЧАРНОБЫЛЯ

З пачатку свайго існавання чалавек жыў і выхоўваўся на ўлонні прыроды. Ужо з Бібліі мы ведаем, што першым быў створаны не чалавек, а неба і зямля, моры і суша, паўзуны і рыбы, птушкі і жывёлы. Толькі на шосты дзень з’яўляюцца ў Сусвеце першыя людзі. “... і сказаў ім Бог: пладзіцеся і памнажайцеся, і напаўняйце зямлю, і валодайце ёю, і пануйце над рыбамі марскімі, і над птушкамі нябеснымі, і над усякай жывёлай, што поўзае па зямлі. І сказаў Бог: вось, Я даў вам усякую траву, якая расейвае насенне сваё і якая ёсць на ўсёй зямлі, і ўсякае дрэва, у якога плод дрэўны, што расейвае насенне: вам гэта будзе на ежу; а ўсім звярам зямным, і ўсім птушкам нябесным, і ўсякаму паўзуну на зямлі, у якім душа жывая, зяленіва травяное на ежу. І сталася так” (БЫЦЦЁ 1:26-31, 2:7-22). Відавочна, што чалавек цалкам залежыць ад прыроды, бо яна – і прытулак, і спосаб харчавання, і само жыццё (нават тады, калі ён хоча даказаць адваротнае). Пакуль чалавек памятаў гэту ісціну, наваколле аберагала і дапамагала, пакуль чалавек верыў у вышэйшыя сілы (існаванне, у прыватнасці, такіх вераванняў, як фетышызм, анімізм і інш.), ён жыў у гармоніі з прыродай. Аднак варта было чалавеку адчуць сябе царом прыроды, стаць творцам і ахвярай навукова-тэхнічнага прагрэсу, як адразу ж давялося сутыкнуцца з такімі наступствамі, як прыродныя катаклізмы і экалагічныя катастрофы.

Не так шмат ёсць слоў, якія ўжываюцца людзьмі пачатку XXI стагоддзя настолькі часта, як слова “ТРАГЕДЫЯ” (і ўсе вытворныя ад яго). Некалі гэтае паняцце належала да сферы высокага мастацтва, аднак сёння перайшло яно ў разрад актыўнай, паўсядзённай лексікі. Гісторыя трагедыі як жанру, а дакладней спецыфічнай разнавіднасці драмы, бярэ свой пачатак яшчэ са старажытнасці; аднак адзінай формулы, якая аб’ядноўвала б усе яе праявы, пакуль не існуе.

Аднак трагічнае як эстэтычная катэгорыя паступова сыходзіла ў паўсядзённае жыццё. І ў першую чаргу гэта тлумачыцца тым, што менавіта на дваццатае стагоддзе ў гісторыі чалавецтва прыпадае мноства сацыяльных, эканамічных і экалагічных катастроф. Яго трагічны вопыт (першая сусветная вайна, рэвалюцыя, грамадзянская вайна, Вялікая Айчынная вайна, вайна ў Афганістане, аварыя на Чарнобыльскай АЭС)